

PÉTER KRISZTINA

krisztinapeter10@gmail.com

doktorandusz (ELTE BTK Történeti Intézet)

A legyőzhetetlenség listája

List of invincibility

ABSTRACT

Owing to the propaganda campaign which accompanied the actual military campaign of the Invincible Armada against England in 1588 and which was employed very consciously by both belligerent parties, a huge amount of sources has come down to us representing a wide variety of genres from ballads to spy letters and from paintings to coins. The topic of the paper is the analysis of a single news pamphlet containing a detailed list regarding the size and the equipment of the fleet as well as the names of the most important participants. These data were gathered and recorded at the muster of the Spanish Armada held in Lisbon in May 1588, and consequently quickly published and distributed throughout Europe. The paper examines both the content and the form of the pamphlet. What was the point of publishing and distributing such a rather dull text full of numbers and data? What kind of readership might it have been interesting to and what could they learn from it? And finally, what was the significance and function of using the form of the list?

KEYWORDS

Spanish Armada, streaming of information, propaganda, list

DOI 10.14232/belv.2022.2.9

<https://doi.org/10.14232/belv.2022.2.9>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article:

Péter Krisztina (2022): A legyőzhetetlenség listája. *Belvedere Meridionale* vol. 34. no. 2. pp 113–135.

ISSN 1419-0222 (print)

ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)
(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

FELVEZETÉS

A spanyol Győzhetetlen Armada 1588-as, Anglia elleni hadjáratáról a mindkét hadviselő fél által tudatosan alkalmazott propagandának hála hatalmas mennyiségű és igen változatos műfajú forrásanyag maradt ránk, írott (gúnyversektől eposzokig) és nem írott (festményektől érmékig) egyaránt. Dolgozatom témája ebből a hatalmas anyagból egyetlen listának az elemzése. Ez az eredetileg táblázatos formájú kimutatás az 1588. május 9-én Lisszabonban tartott seregszemle alkalmával készült, amikor a flottára vonatkozó minden olyan adatot feljegyeztek, ami fontosnak tartottak.¹ A számbavétel eredményét ki is nyomtatták, és széles körben terjesztették. Az első lisszaboni kiadás portugál nyelven már tíz nappal azután megjelent, hogy az Armada hadrendbe állt.² Ezt követte egy spanyol nyelvű madridi kiadás május 29-én,³ amelyben a táblázatos formát folyamatos szöveggé alakították át, és amely a külföldi kiadások többségének alapja lett.⁴ Ezután nagyon gyorsan megjelentek a francia,⁵ olasz (római, firenzei, velencei, milánói, nápolyi⁶) és a németalföldi (genti, delfti⁷) változatok is. A terjesztés olyan gyors volt, hogy Amszterdamban például már azelőtt elkezdték árulták a pamfletet, mielőtt az Armada elérte volna a La Manche-csatornát.⁸ Német nyelvű kiadvány több is megjelent, Nürnbergben egy, Kölnben pedig két változat is. Természetesen Angliába is nagyon hamar eljutottak a pamflet példányai.⁹ William Cecilnek (1520–1598), Erzsébet királynő főminiszterének is volt a lisszaboni kiadványból egy saját példánya,¹⁰ amibe kézzel írt jegyzeteket és megjegyzéseket fűzött. Dolgozatomhoz azt a német nyelvű példányt használtam, amelyet Nürnbergben nyomtatott ki Nicholas Knorr (?–1597), mivel ez a példány a budapesti Országos Széchényi Könyvtár Régi Nyomtatványok Tárában is megtalálható.¹¹ Ez a kiadvány gyakorlatilag a Michael von Eyzinger (1530 k.–1598) által a spanyol verzióból németre fordított és Kölnben 1588. augusztus 6-án,

¹ Legújabb kiadása: GONZÁLEZ-ALLER HIERO et.al, 2017. 287–308.

² ANON. *La felicissima armada ...* Lisbon, Antonio Alvarez (impressor del Rey) for Pedro de Paz Salas, 1588.

³ ANON. *Relación verdadera del Armada ...* Madrid, por la viuda de Alunzo Gómez, vendese en casa de Blas de Robles, 1588.

⁴ MATTINGLY 1959. 361. A különböző kiadványok egymáshoz való viszonyáról ld. BROWN 2016. 112. Meg kell jegyezni, hogy az ábra részben téves, mivel a Nicolaus Schreiber-féle kölni kiadvány teljesen önálló változat, nem a Gottfried von Kempen-féle kölni nyomtatványt követi.

⁵ ANON. *Le vray discours de l'armée ...* Paris, Guillaume Chaudière, 1588.

⁶ Pl.: ANON. *Relatione vera dell'armata ...* Roma, Vincenzo Accolti, 1588.

⁷ Pl.: ANON. *Die wonderlijcke groote Armade ...* Ghent, Hans van Salenson, 1588.

⁸ HILLGARTH 2000. 381.

⁹ BROWN 2014. 94.

¹⁰ KNOX LAUGHTON (ed.) 1894. 376.

¹¹ EYZINGER 1588. OSZK RNYT W 26, Ant. 4041.

Gottfried von Kempfen (aktív 1576–1598 között) által kiadott változat újrakiadása. Bár a tény, hogy a seregszemle eredményét Európa-szerte széles körűen terjesztették, a legtöbb, az Armada történetével foglalkozó munka megemlíti,¹² a kiadvánnyal elsősorban mint a flotta nagyságát és adatait bemutató forrással foglalkoznak, annak szövegét, műfaji sajátosságait néhány kutató (Bertrand Whitehead,¹³ Meaghan Brown¹⁴) kivételével nem vizsgálták. Dolgozatomban a továbbiakban erre teszek kísérletet.

A TARTALOM

Ami a pamflet tartalmát illeti, a nyomtatvány első, legnagyobb részét a hajóhad bemutatása teszi ki. Minden flottarésznél a zászlóshajóval kezdve felsorolja az összes vitorlást: közli a nevüket és a fontosabb tudnivalókat róluk: súlyukat tonnában, valamint hogy mennyi katona, tengerész és ágyú van rajtuk. Ezeket a számszerű adatokat ugyanebben a sorrendben minden egyes hajóról megtudjuk. Ezen kívül minden vitorlás esetén hozzászerzi a kiadvány, hogy van rajtuk ágyúgolyó, lőpor, ólom és kanóc „amennyi szükséges” (*und Kugeln / puluer / bley / lundten / so darzu von nöten*). Az egyes hajórajok végén közli a kiadvány az összesítő adatokat is az adott flottarészre vonatkozóan, tehát hogy az adott flottarészben összesen mennyi hajó összesen mekkora űrtartalommal, valamint hogy mennyi katona, tengerész és ágyú van. A pamflet végül a teljes flottára is közli ugyanezeket az adatokat: eszerint tehát a Spanyol Armada áll 130 darab hajóból, 57868 tonna űrtartalommal, rajtuk 19295 katona, 8450 tengerész, 2088 evezős és 2630 ágyú van.

A flották felsorolásának sorrendjét, úgy tűnik, a parancsnokok közötti rangsor döntötte el. A legelsőként említett hajóraj a portugál, mivel ennek a rajnak az élén állt az egész sereg hadvezére, Medina Sidonia herceg (1550–1615) és mert Lisszabonból indult ki a flotta. Ez a raj alkotta az Armada magát, és egyben ezeket a hajókat tartották a legjobb vitorlásoknak.¹⁵ Ezután először a vizcayai rajt mutatja be a kiadvány, melynek parancsnoka a herceg helyettese, Juan Martinez de Ricalde (1540 k.–1588) volt. Ezután következik a vezérkari főnökhöz,¹⁶ Diego Flores de Valdeshez (1530 k.–1595) tartozó kasztíliai flotta, majd az andalúziai (Pedro de Valdes), utána pedig a guipúzcoai (Miguel de Oquendo) és levantei (Martin de Bertendona) flották. Ezután következnek a kisebb hajók flottái: a levantei és a balti vitorlások és bárkák,¹⁷ illetve a gyors futárhajók¹⁸ csoportja, végül a nápolyi és a portugál evezős gályák. A jegyzék összeállítója tehát elsősorban a flották harcászati értéke, másodsorban a területi egységek szerinti sorrendet követte.¹⁹

¹² PI. MATTINGLY 1959. 247–249., 417–418.; HOWARTH 1984. 13.; MARTIN – PARKER 1999. 26. 28–29.; HANSON 2005. 32.; WHITING 2007. 37–52.

¹³ WHITEHEAD 1994.

¹⁴ BROWN 2014.; BROWN 2016.

¹⁵ HOWARTH 1984. 9.

¹⁶ MATTINGLY 1959. 247.

¹⁷ *urcas*

¹⁸ *patasches* és *zabras*

¹⁹ Vö.: RODRÍGUEZ-SALGADO (ed.) 1988. 219.

A felsorolás olvasói eközben természetesen azt is érzékelhették, hogy földrajzilag milyen kiterjedt a vállalkozás, hiszen a hajók származási helye rendkívül változatos: vannak itt dalmáciai (Raguza), a Hanza-városokból (Hamburg, Gdansk) származó, itáliai, portugál vitorlások és evezős gályák, sőt, van egy levantei hajóraj és még a kelet- és a nyugat-indiai flotta egyes hajói is részt vesznek az akcióban.²⁰ Vagyis a kiadvány nemcsak azt sugallhatta az olvasóknak, hogy II. Fülöp teljes birodalma részt vesz az akcióban, hanem azt is, hogy milyen kiterjedt és hatalmas ez a birodalom.²¹

A nyomtatvány második részét a hadsereg bemutatása teszi ki. Ebben a részben először a hadjáratban részt vevő legelőkelőbb személyek nevének a felsorolása olvasható, *Auentueroros*²² címszó alatt. Először azokat említik meg név szerint, akik önként csatlakoztak az Armadához, és saját költségükön vesznek részt a háborúban, mintegy keresztes vitézekként, hiszen a spanyol propaganda igyekezett a hadjáratot keresztes háborúként beállítani.²³ Róluk gyakran egyéb kiegészítő információkat is megtudhat az olvasó, a lista például rendszeresen közli az egyes személyek között fennálló rokoni kapcsolatokat, például *Der Marggraff von Gaus / des Hertzogen von Sauoye Vatter / in San Juans Galeon Almiranta geheissen*, vagy *Don Luys de Vargas / des Secretari Vargas Sohn / auff S. Juan Almiranta general schiff*: Ezután azon személyeknek a felsorolása következik, akik szintén nemesi származásúak, de nem önkéntesként harcolnak, hanem az uralkodó fizeti őket. Róluk már semmi kiegészítő információt nem közöl a kiadvány, csak a nevüket sorolja fel.

Ezután következik a szaktudást igénylő szakmák művelőinek a felsorolása: a tüzéreké és az egészségügyi személyzeté (öt orvos, több sebész, valamint egy patikus is volt a flottában), majd a különböző egyházi személyeké. Őket már nem sorolja fel a lista név szerint, csak a vezetőjük nevét említi meg, a klerikusok esetében pedig azt adja meg, hogy az egyes rendekhez provinciánként hány személy tartozik: például az obszerváns ferencesek kasztíliai provinciájából nyolc fő érkezett, jezsuita szerzetes pedig huszonhárom volt a flottában. Az egyházi személyek ilyen részletezése valószínűleg szintén annak volt köszönhető, hogy a spanyol propaganda keresztes hadjáratnak állította be a vállalkozást, másrészt nyilván azt is hangsúlyozni akarták, hogy a katonák lelkiigondozása is megoldott a seregben.²⁴

A kiadvány következő nagyobb egységnek tekinthető része a katonák, azaz a hajókon szállított szárazföldi hadsereg hadrendjét közli, *tertiók*, azaz ezredek²⁵ szerint. Ebben a részben szintén felsorolják a kapitányokat és a parancsnokokat, a nemesembereket, és ahogyan a szerzetesrendek esetében, ugyanúgy itt is megemlíti a kiadvány a „kompániák”²⁶ (*Companias, oder freye Bende*) tagjainak számát is. Végül következnek a hadsereg fontosabb tisztségviselőinek nevei, az igazságszolgáltatással foglalkozó hivatalnokok (köztük több börtönőr) és Medina Sionia herceg udvartartása néhány fontosabb tagjának felsorolása.

²⁰ HOWARTH 1984. 10.

²¹ HOWARTH 1984. 10.; THOMPSON 1969. 201.; RODRÍGUEZ-SALGADO (ed.) 1988. 33.; MATTINGLY 1959. 249.; JENSEN 1988. 640.

²² Nemesi családból származó fiatal kalandor.

²³ RODRÍGUEZ-SALGADO (ed.) 1988. 32–34.

²⁴ A spanyol hadsereg a 16. században híres volt a katonák jólétét biztosító „kiegészítő szolgáltatások” magas fokáról. PARKER 1976. 199.

²⁵ 1200–1500 főből álló ezred vagy dandár. PARKER 1976. 198.

²⁶ A spanyol hadsereg alapegysége a 120–150 fős „kompánia” volt. PARKER 1976. 199.

A kiadvány harmadik része az ellátmánnyal foglalkozik. Ebből nem csak azt tudhatta meg az olvasó, hogy a legfontosabb élelmiszerekből mennyi van, hanem azt is kihangsúlyozták, hogy ez bőségesen elegendő lesz a hadjárat időtartamára. Kétszersültből például 11000 mérőnyi (*quintal*) van, ami félévi szükséglete a seregnek (*Zwyer gebachen Brot 11000. quintalen / daruon auff jede Person des Monats gerechnet ein halb quintal / man außkommen kan damit / mehr als auff 6. Monat*). Ugyanennyi időre elég a 14170 hordónyi bor, a 6500 mérő szalonna, a 3433 mérő sajt, a 8000 mérő szárított hal. Van ezen kívül a hajókon bab és borsó, olaj és ecet és természetesen nagy mennyiségű víz is. Gondoskodtak arról a sok más egyébéről is, amire a hadseregnek szüksége lesz, például lámpásokról, ólomlemezekről (hogy az esetleg keletkező lyukakat betömjék a hajón), bőrszakokról a lőpornak, 5000 pár csizmáról. Kocsik is rendelkezésre állnak a seregnek, amivel az ágyúkat a hajókról a szárazföldre lehet majd vinni az invázió során. A katonák rendelkezésére áll továbbá 7000 darab puska, 1000 darab muskéta, 10000 lándzsa, 1000 alabárd és 6000 kopja. Ami tehát a katonák ellátását illeti, a kiadvány nagyon optimista képet igyekszik sugallni: egyrészt körültekintően gondoskodtak mindenről, amiről csak elképzelhető, hogy esetleg szükség lesz rá, másrészt mindenből bőséges készletek állnak rendelkezésre.²⁷ A valóság persze távol állt ettől: már az út legelején kiderült, hogy az óriási élelmiszerkészletek egyszerűen megrohadtak, ezeket ugyanis (eredetileg arra számítva, hogy a flotta már márciusban kihajózik) még februárban berakodták.²⁸

Még ha az adatok nem is teljesen pontosak, ezek a számok (130 hajó, 58000 tonnányi úrtartalommal) hatalmasak. Egy 500 tonnás vitorlás ebben a korban óriásnak számított,²⁹ az Armada hajóinak átlaga pedig 445 tonna volt. A zászlóshajó, a *San Martín* 1000 tonnás volt, a legnagyobb hajó a flottában pedig 1249 tonnás volt. Ezzel szemben az angol flottában a legnagyobb hajó is csak 760 tonna volt,³⁰ Francis Drake vezérhajója, az *Aranyszarvas* pedig mindössze 120 tonna úrtartalmú volt. Az angol felfedező utak és kalóztámadások hajói sokszor nem érték el még a 100 tonnát sem. El lehet tehát képzelni, milyen nagy álmélkodással olvashatták a lajstrom kézbevevői, hogy az Armada kötelékében hét db 1000 tonnánál is nagyobb hajó van, és további hét hajó is fölötte van a 900, tíz pedig a 800 tonnának. Emellett nemcsak a flotta hajótere és az egyes hajók mérete, de a hadsereg létszáma is hatalmas volt. Bár az ilyen méretű (kb. 30000 fő) szárazföldi hadseregek nem voltak szokatlanok a korban,³¹ az ekkora flották meglehetősen ritkák voltak.³² Az egyetlen kivétel Lepanto, ahol összesen mintegy 80000 katona és 300 hajó állt szemben egymással. A flotta és a hadsereg tehát félelmetes erőnek tűnik a leírás alapján.

A lajstromnak egy másik feltűnő jellemzője, hogy meglepően részletes, szinte már körülményesen alapos. A részletezett információ mennyisége nagyobb, mint ami bármilyen más 16. századi flottáról a rendelkezésünkre áll.³³ A hadsereg felszereléséről szóló leírás például olyannyira részletes, hogy a német fordítónak gondot okozott, hogy hogyan fordítsa le a különféle

²⁷ BRAUDEL 1996. 501.

²⁸ HOWARTH 1984. 72.

²⁹ HOWARTH 1984. 13.

³⁰ RODRÍGUEZ-SALGADO (ed.) 1988. 156.

³¹ PI. PARKER 1976. 207.

³² GLETE 2000. 158.

³³ MATTINGLY 1959. 216.

spanyol lábbelik nevét németre. Ez a szinte enciklopédikus teljességre törekvés talán a korszak humanista ideáljait követi.³⁴

Ennek ellenére a jegyzék messze áll attól a precizitástól, amit napjainkban egy hasonló jellegű kimutatástól elvárunk. Meglehetősen sok benne a következetlenség, és elég sok a hiányzó adat. A kiadványban egyetlen összesítő számadat sem pontos. Így nem csodálkozhatunk azon, hogy igazából Medina Sidonia herceg, aki pedig kiváló szervező hírében állott,³⁵ sem tudta egészen biztosan, hogy pontosan hány főből áll a hadserege. Ahányszor csak számba vették a legénységet, mindig más és más eredményt kaptak.³⁶

A lényeges azonban véleményem nem is ez, hanem maga a törekvés a kvantitív pontosságra, valamint a numerikus számok használata egy propagandakiadványban. A számbeli pontosság igénye, a kvantitatív szemlélet a szakirodalom szerint a 14. században kezdett kialakulni Európában.³⁷ Elsősorban a kereskedelem és az üzleti élet, valamint a navigáció fejlődése követelte meg nem csak az írás és olvasás, de a számolás ismeretét is. Bár számok, egy-egy hadsereg nagyságának, egy-egy győzelem fontosságának érzékeltetése az ókortól kezdve jelentős szerepet játszott minden uralkodó propagandájában, ezeket az olvasók, illetve hallgatók is elsősorban retorikai fogásoknak tekintették, nem pedig tényleges, valóságos, objektív adatoknak.³⁸ Mary Poovey szerint a számoknak a tényszerűséggel való összekapcsolása a kora újkorban alakult ki³⁹ és Paul Slack vizsgálatai szerint objektívnek tekintett kvantitatív adatokat, adatsorokat nem igazán használták fel propagandacélokra, csak a 17. század végétől. Szerinte a politikai és propagandacélzattal készülő vagy felhasznált statisztika távol állt a 16. századi emberek gondolkodásától.⁴⁰ Slack állításával szemben azonban itt van előttünk egy olyan jegyzék, amit kimondottan politikai propaganda céljából terjesztettek egész Európában,⁴¹ telis-tele olyan számokkal és numerikus adatokkal, amelyek a pontosság igényével készültek és amelyek éppen részletezettségüknél és hivatalos forrásuknál fogva valóban objektívnek tűnhettek. A kiadvány pedig éppen ezen egzaktnak tűnő számok realitás-hatásával⁴² valamint nagyarányú alkalmazásával kívánt az olvasókban benyomást kelteni. Véleményem szerint ez az egyik újdonsága ennek a pamfletnek.⁴³

³⁴ JOHNSON 2012. 1097., 1105.

³⁵ ILLIK 2017. 21.

³⁶ HOWARTH 1984. 10.; ILLIK 2017. 21.

³⁷ GAGNÉ 2014. 792.

³⁸ GAGNÉ 2014. 791–792.

³⁹ POOVEY 1998. 4–5.

⁴⁰ SLACK 2004 35.

⁴¹ JENSEN 1988.

⁴² GAGNÉ 2014. 813.

⁴³ Katonai statisztikai korábbi szórványos kiadására ld. GAGNÉ 2014. 815.

A FORMA

Kimutatások, összeírások, listák természetesen már korábban is készültek, azonban a kora újkori fiskális-katonai államok korának eljövételével,⁴⁴ valamint a bürokrácia, illetve az állami adminisztráció szerepének növekedésével jelentőségük megnőtt. Ennek a fejlődésnek az élén a spanyol állam állt: II. Fülöp alatt a spanyol írásbeli állami adminisztráció hatalmasat fejlődött.⁴⁵ Az uralkodó maga is igyekezett minden ügyet írásban intézni, nem véletlenül nevezték gúnyosan „papiros királynak”.⁴⁶ Nem véletlen valószínűleg az sem, hogy ez a roppant részletes jegyzék egy kiemelkedő jelentőségű katonai esemény kapcsán készült. Ráadásul korábban a hasonló listákat, seregszemle-feljegyzéseket nem adták ki, főleg nem nyomtatásban és nem használták fel őket propagandacélra, főleg nem ilyen széles körűen. Véleményem szerint ez a másik újdonsága ennek a pamfletnek.

A seregszemle listáját azért adták ki, hogy érzékeltessék a hadsereg töméntelen sokaságát, a flotta erejét és nagyságát, valamint a sereg mögött álló spanyol világbirodalom végtelen gazdasági erőforrásait.⁴⁷ Fülöp számára „az volt a legfontosabb, hogy bebizonyítsa Erzsébetnek és a világnak, hogy Spanyolország képes egy ilyen vállalkozásra, akár sikeres lesz, akár nem teljesen.”⁴⁸ A németalföldi helytartónak, Párma hercegének (1545–1592) adott titkos utasítások is azt tartalmazták, hogy az Armada presztízséből próbáljon tőkét kovácsolni és elérni a spanyol követelések teljesítését Erzsébetnél.⁴⁹ A kiadvány hatásosságához, az Armada hatalmas méreteinek érzékeltetéséhez valószínűleg a listának, mint műfajnak⁵⁰ az alkalmazása is hozzájárult: egyrészt több kutató hangsúlyozza, hogy a listáknak az az egyik fő jellemzője, hogy hiányzik belőlük az érvelés, a narráció, és éppen ez adja azt a benyomást, hogy a listák objektívek, semlegesek és tárgyilagosak.⁵¹ Egyes kutatók a kora újkori listakészítési gyakorlat és a 19. századi numerikus statisztika kialakulása közötti összefüggésre is rámutattak.⁵² Másrészt pedig Umberto Eco megfigyelése⁵³ szerint maga a felsorolás, az enumeráció képes a bőség, sokaság, végtelenség érzékeltetésére és az olvasók lenyűgözésére is egyben.

Mint említettük, az eredeti portugál kiadvány azonban nem lista, hanem táblázatos formában készült, amit a spanyol változatban alakítottak át folyamatos szöveggé, minden adatsort egy-egy mondatba átfogalmazva és mivel ez volt az úgynevezett hivatalos változat, ezt vette át majdnem

⁴⁴ Jan Glete szerint éppen Spanyolország volt az első fiskális-katonai állam: GLETE 2002. 67–90.

⁴⁵ Ld. pl. BOUZA ALVAREZ, 2001.

⁴⁶ BURKE – BRIGGS, 2004. 30.

⁴⁷ JENSEN 1988. A spanyol Armadát övező szélesebb propaganda-hadjáratról lásd főleg WHITEHEAD 1994.

⁴⁸ JENSEN 1988. 640. Hasonlóan érvel THOMPSON 1969. 200–203.

⁴⁹ JENSEN 1988. 641.

⁵⁰ A listának mint műfajnak a kutatása az utóbbi két évtizedben lendült fel igazán, Eco könyvének megjelenése után pedig kimondottan divatosá vált: BELKNAP 2004; JEAY 2006; ECO 2009; DOLEŽALOVÁ (ed.) 2009; MAINBERGER 2011; DELBOURGO – MÜLLER-WILLE 2012; JOHNSON 2012; GAGNÉ 2014; COLE YOUNG 2017; LAEMMLE – SCHEIDEGGER – WESSELMANN (eds.) 2021; BARTON – BÖCKLING – LINK – RÜGGEMEIER (eds.) 2022.

⁵¹ DOLEŽALOVÁ 2009. 6.; DELBOURGO – MÜLLER-WILLE 2012. 711.

⁵² DELBOURGO – MÜLLER-WILLE 2012. 714.

⁵³ ECO 2009.

az összes többi európai idegen nyelvű verzió is.⁵⁴ Így azon kívül, hogy némi adatvesztés történt, mivel a portugál kiadványban több adat van az egyes hajókról, mint a későbbi változatokban, a kiadvány szövege meglehetősen monoton és egyhangú lett, annak ellenére, hogy (legalábbis a német) fordító próbált változatosan fogalmazni, például a tengerészekre hol a *Schiffleute*, hol a *Schiffer*, *Schiffkencht*, *Schiffknappen* kifejezéseket használta, a lőszerből és egyéb kellékekből pedig állítása szerint hol annyi van, „amennyi az ágyúkhöz „tartozik,” (*kugeln. puluer; bley, auch lundten und allem andern so darzu gehörig*), hol pedig annyi, amennyi az ágyúkhöz „szükséges” (*darzu gebrauchig / darzu notwendigen / darzu nottürlich*).

Kérdés, hogy vajon kik és miért döntöttek úgy, hogy szöveges változatot is készítenek a seregszemle táblázatos adataiból és inkább ezt, nem pedig a táblázatos változatot terjesztik, illetve hogy a különféle európai kiadók miért a szöveges változat kiadása mellett döntöttek. Lehetséges, hogy úgy gondolták, hogy a nyomdák technikailag nem fogják tudni a táblázatokat kiszedni, de az is lehet, hogy úgy vélték, hogy a célközönség számára ez a narratív, szöveges, elbeszélő forma érthetőbb, befogadhatóbb lesz, mint egy matematikai jellegű, számokat tartalmazó kvantitatív adatbázis. Mindemellett a kiadvány gyakorlott és művelt olvasókat feltételez: a címlapon kívül nem tartalmaz illusztrációt, a szöveg meglehetősen apró betűs, sűrűn szedett, a szöveget záró latin disztichon nincs lefordítva anyanyelvre.

Bár a kiadvány nyilvánvalóan nem esztétikai céllal vagy szándékkal készült, hanem kizárólag gyakorlati szempontok vezérelték mind összeállítását, mind pedig publikálását, ám az egymást követő hasonló szerkezetű mondatok folyamatos, szinte ritmusos ismétlődésnek mégiscsak van véleményem szerint egyfajta esztétikai minősége, amely (a szinte végeláthatatlan felsorolással együtt) a korabeli olvasó számára jól ismert litánia műfaját idézhette meg.

A gyakorlott és művelt olvasó számára talán még egy másik irodalmi műfaj is megidézhetett a kiadvány: az eposzt. Az *Iliász* második éneke tartalmazza az ún. hajókatalógust, a Trója ellen induló görög hajók felsorolását és a görög sereg szemléjét. A homéroszi eposzok indirekt formában ismertek voltak végig a középkorban, Lorenzo Valla 1474-nem kiadott latin nyelvű *Iliász*-fordítása pedig Európa-szerte elterjedt volt.⁵⁵ Ez utóbbi mű több 16. századi irodalmi alkotásnak (pl. *Megszabadított Jeruzsálem*) is modelljéül szolgált. Alonso de Ercilla (1533–1594) spanyol költő *Araukánok* könyve című eposza például, amely a konkvisztádorok harcát mutatja be a chilei őslakosokkal, és amely a 16. században tizennyolc kiadásban jelent meg, nemcsak egyértelműen a homéroszi eposzok modellje alapján íródott, de benne az araukán harcosok bemutatása a homéroszi hajókatalógus alapján lett megfogalmazva.⁵⁶ Nem lehetetlen tehát, hogy a korabeli művelt embereknek az Armada hajólistája az *Iliász* hajókatalógusát juttatta eszükbe, és az sem lehetetlen, hogy a kiadvány készítői számoltak is ezzel.

Másrészt viszont mind a kiadvány felépítése (összegző sorok a fejezetek végén, majd az összegző sorok összegzése az egyes nagyobb egységek végén), mind nyelvezete (*bringt zusammen, Summa summarum*, stb.) a korabeli könyvelési gyakorlatra emlékeztet, amely a kiadvány

⁵⁴ A most elemzett nürnbergi kiadvány is rögtön a címlapján hangsúlyozza, hogy a vásárló a spanyol kiadvány fordítását tartja a kezében, amely a spanyol király jóváhagyásával és titkárainak felügyeletével készült, akik azt aláírásukkal is hitelesítették.

⁵⁵ GRAFTON – MOST – SETTIS (eds.) 2010. 451–452. A kölni kereskedő, Hermann von Weinsberg például (a *translatio imperii* elmélet kapcsán) említi naplójában Homéroszt (WEINBERG 1581. júl. 15), más alkalommal latin fordításban idéz is az *Iliász* 4. könyvéből (WEINBERG 1576. nov. 3).

⁵⁶ NIETO ORRIOLS 2013. 204–206.

nagyon sok olvasója számára szintén ismerős lehetett. Mary Poovey úgy érvel, hogy a kora újkori könyvelési gyakorlat volt az egyik első terep, ahol a mai modern értelemben vett (metafizikától mentes, „valóság” értelemben felfogott) „tény” fogalma és ennek transzparens leírási módja (elsősorban számok alkalmazásával) kialakult.⁵⁷ Véleménye szerint a könyvelés mint írásmód formális precizitása önmagában garantálni látszott a feljegyzett részletek hitelességét.⁵⁸ Valószínűleg igaz ez a seregszemle során készített kimutatásra is: a lista látszólagos objektivitását és semlegességét ezek a jellemzők adják.

A lista mint műfaj az Armadát övező propaganda-hadjárat kapcsán még sokáig előtérben maradt a korabeli nyomtatott sajtóban, az angolok ugyanis formailag is hasonló módon választak: 1588. októberben megjelentették az Írország partjainál hajótörést szenvedett spanyol hajókról készített listájukat,⁵⁹ amelyet francia, holland és német nyelvű fordításban is terjesztettek.⁶⁰ Ez a lista a legtöbb nyomtatott változatban egy olyan, William Cecil megbízásából készült fiktív levélhez (az ún. Mendoza-levélhez) van kapcsolva csatolmányként, amelyet állítólag egy katolikus kém írt Angliából a párizsi spanyol követhez, a spanyol propagandáért is felelős Bernardino de Mendozához (1540 k.–1604). Ez a levél azt hangsúlyozza, hogy nemcsak a spanyol hadsereg, de a spanyol propaganda-hadjárat is katasztrofális vereséget szenvedett, külön kiemelve az Európa-szerte előre terjesztett hajólistát, amelynek éppen katalógus-hatását támadja, mint a spanyol *hibrisz* megnyilvánulását.⁶¹ Erre válaszul egy évvel később, miután az angolok által indított ellentámadás, az ún. ellen-Armada kudarcba fulladt, az Antwerpenben élő Richard Verstegan (1550 k.–1640) régiségbűvár és kettős ügynök, aki a németalföldi angolelleses propagandáért volt felelős, a Mendoza-levelet parodizálva szintén publikált egy fiktív levelet egy állítólagos angol barátjának, kérve, hogy küldje már el neki a hajótörést szenvedett angol hajók listáját, ha lehetséges, a hajókra vonatkozó részletes adatokkal együtt.⁶²

LEZÁRÁS

Peter Burke és Asa Briggs különbséget tesznek átmeneti és állandó, vagyis konjunkturális és strukturális nyilvánosságok között, és felhívják a figyelmet egy sor helyzetre, amikor az elit egymással szemben álló csoportjai a „néphez” folyamodtak, elsősorban különféle válsághelyzetek kapcsán. Az ilyen helyzetekben kialakult válság élénk, ámde viszonylag rövid életű vitához vezetett, amely létrehozott egy átmeneti vagy konjunkturális nyilvánosságot.⁶³ Szerintük ilyen időszak volt például a német reformációs harcok ideje (1520-as évek), amely hozzájárult a nyilvánosság megjelenéséhez.⁶⁴ Ugyanígy ennek az „ideiglenes nyilvánosságnak” az időszaka volt szerintük Franciaországban a vallásháborúk kora, amikor a Katolikus Liga „médiakampányba”

⁵⁷ POOVEY 1998. 29.

⁵⁸ POOVEY 1998. 30.

⁵⁹ ANON. *Certaine Advertisements out of Ireland* ... London, I. Vautrollier for Richard Field, 1588.

⁶⁰ Felsorolásukat ld. BROWN 2014. 98.

⁶¹ BROWN 2014. 107–108.

⁶² VERSTEGAN 1589. 37.

⁶³ BURKE – BRIGGS, 2004. 102.

⁶⁴ BURKE – BRIGGS, 2004. 83.

kezdett. A csúcspontok Franciaországban 1588-1594, 1614-1617 és 1648-1652 között voltak, majd a politikai helyzet konszolidálódásával és a központi királyi hatalom megerősödésével a nyilvánosság mértéke csökkent. Az 1570-1580-as években Németalföldön is beszélhetünk a nyilvánosság megjelenéséről a szabadságharc hatására.⁶⁵ Itt szintén a történelmi eseményeknek megfelelően, hullámokban (1578–1585, 1598–1600) jelent meg az ideiglenes nyilvánosság, amely azonban itt a 17. században állandósult.⁶⁶ Véleményem szerint az Armada hadjárata esetében is egy ilyen szituációról, egy ideiglenes nyilvánosság kialakulásáról van szó, méghozzá a konfliktus nemzetközi természetéből fakadóan meglehetősen széles körűen Európa-szerte.

Arra is van több bizonyítékunk, hogy a kiadvány ténylegesen érdekelte az olvasókat és valóban hatott is rájuk: egy kenti nemesember, Robert Honywood (1545–1627) például bemásolta naplójába a kiadvány összesítő adatait.⁶⁷ Ugyanígy tett egy 16. századi kölni kereskedő és városi tanácsos, Hermann von Weinsberg (1518–1597) is, aki több oldalon keresztül kivonatolta naplójába a listát, rögzítve a számára lényeges tűnő adatokat, szintén az összesítő adatokat főleg. Miután lemásolta a nyomtatványt, hozzátette, hogy azért írta le ezt ilyen részletesen, mert még életében nem hallott ennél nagyobb flottáról, és ezt az egész Armadát egy csodának (*ein wunder*) gondolja.⁶⁸ A megélezott hatást tehát a kiadvány sikeresen el is érte.

Ráadásul az angoloknak is érdekükben állt a spanyol fenyegetés jelentőségét és nagyságát eltúlozni, mind a hadjárat előtt, mind pedig utána. Előtte azért, mert Erzsébet súlyos pénzhányban szenvedett, és így próbált meg mind a parlamenttől, mind pedig külföldi szövetségeseitől minél nagyobb összegű támogatást szerezni a védekezés költségeire.⁶⁹ Az Armada veresége után pedig az angol győzelem felértékelésében voltak érdekelték, és éppen a korábbi spanyol propaganda alapján mondhatták azt, hogy a világtörténelem leghatalmasabb, legsodálatosabb flottáját győzték le. Nem véletlenül fordították le a lisszaboni kiadványt angolra és adták ki a hazai közönség számára is, de csak októberben, amikor már biztonságosan túl voltak a hadjáraton.⁷⁰ Az angol és spanyol összecsapásból így lett Dávid és Góliát csatája.

A kora újkorban lezajló hadügyi forradalom jellegzetességei közé tartozott, hogy mind a seregek létszáma megnőtt, mind pedig a katonai adminisztráció⁷¹ fejlődött. A dolgozatban vizsgált kiadványnak a létrejöttéhez valószínűleg mindkét hosszú távú folyamat hozzájárult,⁷² nemzetközi terjesztésére pedig a nyomdászat és hírközlés 16. század végére elért fejlettségi szintje adott lehetőséget. Széles körű hatásához pedig az alkalmazott műfaj, a lista, amelyben egyszerre van jelen az egzaktuság és a végtelenség, a kvantifikáció és a kvalifikáció,⁷³ szintén kétségkívül hozzájárult.

⁶⁵ BURKE – BRIGGS, 2004. 84–85.

⁶⁶ BURKE – BRIGGS, 2004. 91.

⁶⁷ HONYWOOD 1588. f. 80r–82r.

⁶⁸ WEINSBERG 1588. júl. 28.

⁶⁹ O'DONNELL 1990. 90.

⁷⁰ ANON. *A true discourse of the armie ...* London, John Wolfe, 1588.

⁷¹ A spanyol hadügyi adminisztráció fejlődésére lásd pl. THOMPSON, I. A. A. 1967.

⁷² PARKER 1976.

⁷³ JOHNSON 2012. 1103.

MICHAEL EYZINGER:

***WARHAFFTE RELATION VBERSCHLAG VNND JNHALT DER
KRIEGRUSTUNG ODER ARMADA ...***

NICHOLAUS KNORR, NÜRNBERG, 1588.⁷⁴ [VD16 ZV 13068]

Igaz jelentés, számvetése és tartalma a hadi felszerelésnek, vagyis armadának, ahogyan Fülöp, a spanyol király a tengeren, Lisszabonnál, a Portugál Királyság fővárosánál összegyűjtette. Amely armadával Medina Sidonia herceg király által [kinevezett] főparancsnokként és tábornokként, minden vitorlással, hajóval, rakománnyal, lőszerrel, élelmiszerrel, a nemes kapitányokkal, zászlósokkal és más, nagyszámú hadinéppel együtt a következő május 29-án és 30-án onnan kihajózott.

A spanyol példányból (Madridban a király saját jóváhagyásával és Őfelsége titkárainak felügyeletével és aláírásával hitelesítve) szabályos német nyelvre fordítottat 1588. augusztus 6-án.

A jó szándékú olvasóhoz.

A napokban olasz nyelven Velencében és Itália más helyein kis traktátus jelent meg Fülöp király hatalmas hajóútjáról, amelyet hébe-hóba ki is nyomtattak. Mivel azonban ugyanez a valóságtól eltér, ezért a Te javadra a helyes és igaz példányt spanyolból szóról szóra, ahogyan azt magában a király madridi udvartartásában kinyomtatták, és postán ideérkezett, szabályos németre lefordítottam, fogadd tehát ezt, mint az igazi és legjobb [beszámolót]. Kölnben, 1588. augusztus 6-án.

Michael Eyzinger Ausztriából.

Jelentés és számvetése a vitorlásoknak, hajóknak, amelyeket „patasche”-knek és „zabara”-knak is neveznek, háromárbócos hadigályáknak, gályáknak és más hajóknak, amelyek Őfelsége a hatalmas armadával a tengerparton Lisszabon, a portugáliai város mellett összegyűjtetett, és amelynek tábornoka vagy főkapitánya Medina Sidonia herceg, a hajók által szállított rakományokkal együtt. És mind a hadinép, mind a tengerészek, ezen kívül a mindenféle ellátmány, élelmiszer, fegyver, ágyú, lőpor, és egyéb, a háborúhoz tartozó kellékek, amelyeket magukkal visznek. És hogy milyen hosszán és mennyi időre van ilyen élelmük és ellátmányuk, mind rend és mód szerint, ahogy következik.

A portugáliai vitorlások tartalma, kiterjedése avagy száma.

A S. Martin vitorlás mint zászlóshajó és mint az Armada legelőkelőbbje, 1000 tonna rakományt és 300 válogatott katonát hoz magával, 117 tengerésszel avagy matrózzal együtt. Item 50 darab ágyú és golyó, lőpor, ólom, kanóc, ami ezekhez tartozik, szükség szerint.

⁷⁴ <http://gateway-bayern.de/VD16+ZV+13068> Hozzáférés: 2021.07.01. 19:00.

A vitorlás, amelyet San Juan Almirante Generalnak neveznek, 1050 tonna rakományt szállít, 231 katonát és 179 hajóst, hozzá még 50 darab ágyút, golyókkal, lőporral, ólommal és kanóccal, és minden mással, ami ezekhez tartozik.

A San Marcos vitorlás 792 tonnás, magában foglal 292 katonát, de 177 hajóst. Item az ágyúkhöz tartozó lőpor, golyó, ólom és kanócok, szükség szerint.

A San Philippe vitorlás 800 tonnás rakományt, 415 katonát és 117 tengerészt, 40 darab ágyút szállít, az ezekhez tartozó golyókkal, lőporral, ólommal és kanócokkal.

A S. Luysnak hívott vitorlás 830 tonna rakományt hoz, 376 felfegyverzett férfit, 116 tengerészt, 40 darab ágyút, a hozzá tartozó golyókkal, lőporral, ólommal és kanócokkal együtt.

A S. Matheo vitorlás 750 tonnás teherrel rendelkezik, 277 katonával, 200 hajóssal, 40 darab ágyúval, a hozzá tartozó lőporral, ólommal és kanócokkal együtt, szükség szerint.

A S. Jacob vitorlás 520 tonna rakományt szállít, 300 katonát, 100 hajóst, 30 darab ágyúval, ólommal és lőporral együtt, ami szükségszerűen hozzájuk tartozik.

A firenzei vitorlás 961 tonna ürtartalommal rendelkezik, 400 katonával, 100 tengerésszel, 52 darab ágyúval, a szükség szerint hozzájuk tartozó golyókkal, lőporral és kanócokkal.

A S. Christoffs vitorlás 352 tonna rakományt hoz, 300 katonát, 90 tengerészt és 30 darab ágyút, a hozzájuk tartozó golyókkal, ólommal, lőporral és kanócokkal együtt.

A S. Bernhardtts vitorlás 352 tonna rakományt szállít, 280 harcias férfit, 100 hajóst és 30 darab ágyút, a hozzájuk szükséges golyókkal, lőporral, ólommal és kanócokkal együtt.

A hajó, amelyet Zabra Augustának neveznek, 166 tonnányi rakományt hoz magával, 55 harcias férfit, 57 tengerészt és 13 darab ágyút, a hozzájuk tartozó golyókkal, lőporral és ólommal együtt.

A másik „zabra,” amelyet Juliának hívnak, 166 tonna ürtartalommal rendelkezik, 50 katonával, 72 tengerésszel és 14 darab ágyúval, a szükség szerint hozzájuk tartozó golyókkal, lőporral és kanócsinórokkal együtt.

Mindent összevetve tehát ez a portugál Armada tartalmaz és magával hoz 12 vízi járművet, azaz 10 vitorlást és 2 „zabrát,” amelyek 7737 tonna súlyú rakományt szállítanak, és rajtuk, vagyis ugyanezekkel jön 3330 gyalogkatonára 1233 tengerésszel együtt, akik együtt 4624 személyt tesznek ki, hozzájuk 350 darab ágyú, valamint tovább mindaz, ami hozzájuk tartozik és szükséges, úgymint golyó, lőpor, ólom és kanóc stb.

Vizcayai hadi felszerelés vagy Armada, amelynek főkapitánya Juan Martinez de Ricalde.

A S. Anna Capitanának nevezett hajó 768 tonna rakományt hoz, 323 felfegyverzett embert, 114 hajóslegényt és 30 darab ágyút, a hozzájuk szükséges golyókkal, lőporral, ólommal és zsinórokkal avagy kanócokkal együtt.

A Grangrin Almirantának nevezett hajó 1160 tonna rakományt szállít, 300 harcias férfit, 100 hajóslegényt, 36 darab ágyút, a hozzájuk szükséges golyókkal, lőporral, ólommal és kanócokkal együtt.

A S. Jacob hajó 666 tonna ürtartalommal rendelkezik, 250 katonával, 102 tengerésszel, 30 ágyúval, a hozzá szükséges golyóval, lőporral, ólommal és kötelekkel együtt.

A hajó, amit La Conception Zebelcunak hívnak, 468 tonna űrtartalommal rendelkezik, 100 katonával, ezek kívül 70 tengerésszel és 20 darab ágyúval, és a hozzájuk szükséges golyókkal, löporral, ólommal és kanóccokkal együtt.

A La Conception de Juanes Del Cano nevű hajó 418 tonna űrtartalommal rendelkezik, 164 katonával, 70 hajóslegénnyel és 24 darab ágyúval, a hozzájuk szükséges golyókkal, löporral, ólommal és kanóccokkal.

A La Magdalena de Juan Francisco de Aylának keresztelt hajó 530 tonna űrtartalommal rendelkezik, 200 katonával, 70 tengerésszel és 22 darab ágyúval, a hozzájuk szükséges golyókkal, löporral, ólommal és kanóccokkal együtt.

A San Juan hajó 350 tonna űrtartalommal rendelkezik, 130 felfegyverzett katonával, 80 matrózzal avagy tengerésszel és 24 darab ágyúval, a hozzájuk tartozó szükséges golyókkal, löporral, ólommal és kanóccokkal.

A Mariának nevezett hajó 165 tonna űrtartalommal rendelkezik, 180 katonával, 100 hajóssal és 24 darab ágyúval, a hozzájuk tartozó golyókkal, löporral, ólommal és kanóccokkal együtt.

A Manuela hajó 520 tonna űrtartalommal rendelkezik, 130 katonával, 54 hajóssal, 16 darab ágyúval, a hozzájuk tartozó golyókkal, löporral, ólommal és kanóccokkal.

A S. Maria de Monte Maiornak nevezett hajó 707 tonna rakományt hoz magával, 220 katonát, 50 hajóst és 38 darab ágyút, a hozzájuk szükséges golyókkal, ólommal és kanóccokkal együtt.

Most más hajók következnek, amelyeket „patache”-knek hívnak.

A La Maira Aguirrének nevezett hajó avagy „patasche” 70 tonna űrtartalommal rendelkezik, 30 katonával, 23 tengerésszel és 10 darab ágyúval, a hozzájuk szükséges golyókkal, löporral, ólommal és kanóccokkal együtt.

A La Isabellának keresztelt hajó 71 tonna űrtartalommal rendelkezik, 30 katonával, 23 hajóssal és 12 darab ágyúval, golyókkal, löporral, ólommal és kanóccokkal, amelyek hozzájuk szükségesek.

A de Miguel de Susónak nevezett „patasche” hajó 96 tonna rakományt szállít, 30 katonát, 26 hajóst és 12 darab ágyút, a hozzájuk tartozó golyókkal, löporral, ólommal és kanóccokkal.

A S. Steffan hajó vagyis „patasche” 78 tonna rakományt hoz, 30 katonát, 26 hajóst és 12 darab ágyút, a hozzájuk szükséges golyókkal, löporral, ólommal és kanóccokkal.

Mindent összevetve ez az Armada magába foglal 14 hajót, 10 nagyot és 4 kicsit, amelyeket „patasche”-knak hívnak, és amelyek 6567 tonna súlyú rakományt szállítanak, és ilyen hajókon 2037 gyalogkatonára és 863 tengerész érkezik, akik együtt 2802-t tesznek ki.

Item 260 darab ágyú és 11900 ágyúgolyó, 467 mérő (a mérőt⁷⁵ egy „zentner”-nek és 25 fontnak kell számolni) löpor, 140 ólom és 89 zsinór vagy kanóc.

A kasztíliai vitorlások hadi felszerelése vagy armadája, amelynek tábornoka avagy kapitánya Diego Flores de Valdes.

A S. Christoffsnak nevezett vitorlás zászlóshajó 1700 tonna rakományt szállít, hoz magával 205 katonát és 120 tengerészt, van rajta 40 darab ágyú, a hozzájuk tartozó löporral, golyókkal, ólommal és kanóccokkal vagy zsinórokkal együtt.

⁷⁵ quintal

A San Juan Baptista vitorlás 750 tonna rakomány, 250 katona, 140 tengerész és 30 darab ágyú, a hozzájuk szükséges golyókkal, lőporral, ólommal és kanócokkal együtt.

A San Petres vitorlás 530 tonnát tesz ki, 130 katona, 140 tengerész és 40 darab ágyú, a hozzájuk szükséges golyókkal, ólommal, lőporral és kanócokkal.

A San Juans vitorlás 530 tonna rakományt hoz, 170 felfegyverzett katonát, 126 hajóslegényt és 30 darab ágyút, a hozzájuk tartozó lőporral, golyókkal, ólommal és kanócokkal.

Santiago el mayor vitorlás 530 tonnát tesz ki, 230 katona, 132 hajóslegény és 30 darab ágyú, a hozzájuk szükséges golyókkal, lőporral, ólommal és kanócokkal együtt.

San Felipe und Santiago vitorlás 530 tonna ürtartalommal rendelkezik, 150 zsoldossal, 116 matrózzal és 30 darab ágyúval, a hozzájuk szükséges golyókkal, lőporral, ólommal és kötelekkel együtt.

Az Ascensionnak keresztelt vitorlás 350 tonnát tesz ki, 220 katona, 114 hajóslegény és 30 darab ágyú, a hozzájuk tartozó szükséges golyókkal, lőporral, ólommal és kanócokkal vagy zsinórokkal.

Az Unser Frauen del Barrio vitorlás hoz 350 tonna rakományt, 170 zsoldost, 108 hajóst és 30 darab ágyút, a hozzájuk tartozó golyókkal, lőporral, ólommal és zsinórokkal vagy kanócokkal együtt.

A S. Medels und Celedonij vitorlás 530 tonnát tesz ki, 170 zsoldos, 110 tengerész és 30 darab ágyú, a hozzájuk szükséges golyókkal, lőporral, ólommal és kanócokkal együtt.

A Sant Anna vitorlás 250 tonna rakományt szállít, 100 felfegyverzett férfit, 80 matrózt és 24 darab ágyút, golyókkal, lőporral, ólommal együtt és a hozzájuk tartozó kanócokkal.

Az Unser Fraue von Vigonia hajó 760 tonnát tesz ki, 190 katona, 30 hajós és 30 darab ágyú, a hozzájuk szükséges golyók, lőpor, ólom és kanócok.

A Trinitet hajó 780 tonna ürtartalommal rendelkezik, 200 katonával, 122 tengerésszel és 30 darab ágyúval, a hozzájuk tartozó golyókkal, lőporral, ólommal és kanócokkal együtt.

A Sant Catharine hajó 862 tonnát tesz ki, 200 zsoldos, 160 tengerész és 30 darab ágyú, a hozzájuk szükséges golyókkal, lőporral, ólommal és kötelekkel együtt.

A S. Juan Baptista hajó 652 tonnás teherrel rendelkezik, 200 katonával, 130 tengerésszel és 30 darab ágyúval, a hozzájuk szükséges golyókkal, lőporral, ólommal és kötelekkel együtt.

Az Unser Frauen vom Rosariónak nevezett „patasche” hajó 30 katonát hoz magával, 62 tengerészt és 30 darab ágyút, a hozzájuk szükséges golyókkal, lőporral, ólommal, zsinórokkal és kanócokkal együtt.

A Sancti Antonij von Paduának nevezett „patasche” hajó 30 katonát hoz, 46 tengerészt, 16 darab ágyút, a hozzájuk szükséges golyókkal, lőporral, ólommal és kanócokkal.

Összesen minden, ami ebben a kasztíliai hajórajban rendelkezésre áll, 14 vitorlás és hajó, 2 kisebb hajóval együtt, amiket „patasche”-knek neveznek, amelyek 8714 tonna súlyú terhet foglalnak magukba, és ezekkel a hajókkal 2458 katona jön, 1719 tengerész, ami 4177-et tesz ki, valamint 384 ágyú, a hozzájuk szükséges golyókkal, lőporral, ólommal és kanócokkal együtt.

Tengeri felszerelés vagy az andalúziai hajók armadája, amelynek főkapitánya Don Petro de Valdes.

[...]

Azon hajók armadája, amelyek Gipuzcoa országából jöttek, amelyek felett a király által [kinevezett] tábornok Michel von Oquendo.

[...]

A keleti hajók armadája, amelyeket levanteieknek neveznek, amely fölött a király által [kinevezett] vezér Martin de Vertendona.

[...]

Azon hajók armadája, amelyeket bárkáknak hívnak, amely fölött a király által [kinevezett] vezér Lopez de Medina.

[...]

„Patasche” hajók, „Zabra”-knak is hívják őket, amelyek fölött a király által [kinevezett] felügyelő és vezér Don Antonio de Mendoza.

[...]

A négy nápolyi háromárbócos hadigálya, amelyek a király által [kinevezett] Don Ugo de Moncada parancsnoklása alatta állnak.

[...]

A négy portugál gálya, amelyek Don Diego von Merano parancsnoksága alatt jönnek.

[...]

Summa Summarum az egész armada vagy hajófelszerelés 12 portugál gályát tesz ki, amelyek 7737 tonnát tesznek, 4300 katona, 1393 matróz, 400 darab ágyú, a hozzájuk szükséges golyóval, lőporral, ólommal és kanócokkal együtt.

Item 14 hajó Viscayából, amely felett az ezredes Juan Martinez de Ricalde, ezek a hajók 6567 tonna rakományt hoznak, 2050 katonát, 900 tengerészt, 270 darab ágyút, mindennel, ami szükséges hozzájuk.

Item 16 kasztíliai vitorlás, amelyek 8700 tonnát tesznek ki, 2560 katona, 420 darab ágyú, minden szükségessel együtt.

Item a 11 andalúziai hajó 8762 tonna rakományt hoz, 2525 katonát, 900 matrózt és 260 darab ágyút, minden szükséges hozzávalóval.

[...]

Item a 4 számba vett nápolyi háromárbócos hadigálya 863 katonát hoz magával, 530 hajóst, 200 darab ágyút minden egyéb szükséges hozzávalóval együtt.

A fent lejegyzett számvetés alapján tehát a mondott Armadában vagy hadi felszerelésben összesen található lesz 130 hajó, amelyek 57868 tonna súlyt tesznek ki és 19295 gyalogkatonát,

8450 matrózt és 2088 evezőst hoznak magukkal, valamint 2630 darab, mindenféle fajta és minőségű megtöltött ágyút, amelyek között vannak csatakigyók, közepes méretű csatakigyók és nagy ágyúk is, minden egyéb hozzájuk tartozó szükséges dolgokkal együtt.

Azonban a hajóknak a fajtái avagy típusai, amelyek ebben az armadában vannak. 65 vitorlás vagy nagy hajó.

25 bárka, 300 és 700 tonna közöttiek.

19 „patasche,” 70 és 100 tonna közöttiek.

13 „zabra” a 2 portugálieival.

4 hárombócos hadigálya és 4 gálya, amelyek, mint korábban számba lett véve, kitesznek együtt 130 hajót. Ezen a számba vett 130 hajón felül 20 kis hajócska is jön, amiket karavelláknak hívnak, védelmére és szolgálatára a fent számba vett armadában. Szintén jön még 10 „falvas” is, 6 evezőssel egyenként mindegyiken.

Most következnek az „Aventurerók,” vagyis azok, akik saját költségükön vonulnak [és] jönnek együtt ezzel az Armadával, szolgálóikkal együtt, akiket magukkal hoznak, és akik fel vannak fegyverezve.

Először Don Alonso Martinez de Leyva, a milánói lovagok főkapitánya, a La Ratának nevezett hajón jön, amelyről itt fentebb számvetés tétel.

Ascoli hercege a San Martinnak nevezett zászlóshajón.

Pennastel őrgrófja a San Matthei vitorlásán, amelyről fentebb.

Gaves őrgrófja, a szavojai herceg apja a San Juan Galeon Almiranta nevűn.

[...]

Don Luys de Vargas, Vargas titkár fia a S. Juan Almiranta zászlóshajón.

[...]

Azok tehát, akik saját maguktól, szabad akaratukból, fizetség nélkül alávettek magukat egy ilyen armadában, és hajóra szálltak, 124-en vannak, és hoznak magukkal 456 felfegyverzett szolgát. Most következnek azok, akik nem saját költségükön vonulnak.

Azok azonban, akik így vannak ellátva és akiket a király fizet, nevükkel és vezetéknevükkel, amint következik.

Először Paredes grófja, Don Diego Maldonado, Don Alonso Manrique, Juan Velasco kapitány, Augustin de Oieda kapitány, Pedro de Heredia kapitány, Don Rodrigo de Mendoza, Don Fernando de Ayala, Antonio Serrano kapitány, Don Juan de Sandual, Marolin de Juan kapitány. Alonso de Campo kapitány, Diego de Obrega kapitány, Don Ponce de Leon.

[...]

Most következnek a zászlósok.

Don Diego Fernandez de Gordona, Juan de Villanerde, Francisco Cortes, don Pedro de Gusman, Jorge Arroyo, Francisco de Villosa, Juan Vazquez de Sanduoa, Gaspar de Carrion, Hernando Raguél de Urbina, Juan Alonso Ordognez, Luis Daza, Juan Pagnez de Lafarte, Rodrigo de S. Juan, Leopoldo de la Quadra, [...], Martin de Oliuarez, más több zászlóssal és kapitánnyal együtt, amint következik.

Francisco Ximenez, Pedro de Acuna, [...], Pedro Boca de Bazan. Gaspar de Mur. Der Pedro Martinez zászlós, Chaves Francisco de Peralta. Diego Lopez de Mediano, Diego Hernandez Moreno, Miguel Panduro, mind a négy zászlós.

Francisco de Contreras kapitány vagy vezér, Pedro Rodriguez Hidalgo kapitány, [...], Don Luys Bravo, Don Diego de Santilana.

Összefoglalva mindazok együtt, akiket a király fizet és lát el ebben az armadában, 238-an vannak, 163 szolgálával.

[...]

Következnek azok, akiket az ágyúkhöz rendelték és akik a hajókkal érkeznek.

Alonso de Cespedes, a hadnagyok vezető kapitánya, egyike a legelőkelőbb kapitányoknak. Az ő húsz nemese, két mérnök, egy rangban első tüzérségi udvarmester a segédeivel. Egy orvos. Egy sebész avagy kirurgus. Egy patikus. Egy „alguozil,” azaz egy bíró. Egy legfőbb mestere az ácsmunkáknak, egy másik a vas munkáknak. Hivatalnokok és tisztek a „Hereres”⁷⁶ és „Carpinteros”⁷⁷ fölött, akik 9-en vannak. Kiváló tüzér 59 [fő]. Az öszvérek parancsnoka 22 legénnyel. Item a tisztek és parancsnokok 8 szolgálója. Tehát 177 személy, akik parancsokat osztanak és együtt utaznak [az armadával], tehát sokan a tüzérségnél és ugyanannak őrzésénél.

Következik a kórházi személyzet.

Don Martin de Alarcon, ezredes vagy vezető felügyelő, [és] az ő hadnagya. 5 „medici” vagyis orvos. Vezető sebész és négy másik sebész. Öt segítő. [...] Tehát együtt 85-en vannak, akiknek a kórházat irányítaniuk és felügyelniük kell.

Szintén vonulnak ezzel az armadával egyházi rendekhez tartozó személyek, úgymint.

Az obszervánsok Szent Ferenc rendjéből a kasztíliai provinciából 8 [fő], ugyanebből a rendből a portugáliai provinciából 20. [...] Meztlábás karmelita 12. [...] Dominikánus vagy prédikáló rendi atya az andalúziai provinciából 22. Jézus társaságából avagy testvériségéből „patre” vagyis atya Kasztíliából 15, ugyanezen jezsuita rendből Portugáliából 8.

Összesen az egyházi és szerzetesrendekhez tartozó személyek száma együtt 180-at tesz ki.

Következnek az ezredek avagy „terciók,” amelyek a király által fizetve ezzel az armadával érkeznek, és hogy milyen seregük van.

Don Francisco de Bovadilla, aki a királyt szolgálja mint harctéri tábornok, avagy a lovagok tábori generálisa.

A szicíliai ezred, amelynek don Diego Pimentel a tábornoka, az alatta lévő kapitányok felsorolása, amint következik.

Martin Dualos, Miguel Galarros, [...], don Fernando de Vera, don Pedro Pacheco és Gonzalo de Buitton.

⁷⁶ kovácsok

⁷⁷ ácsok

Az ezred vagy „tercio,” amelynek tábornoka Don Francisco de Toledo, az alatta lévő kapitányok felsorolása, amint következik.

[...]

Don Alonso Luzon mint tábornok ezrede vagy „terciója,” aki alatt a [következő] kapitányok vannak.

[...]

De Zola ezrede vagy „Terciója,” ugyanennek az ezredeivel és kapitányaival együtt, amint következik.

[...]

Az ezred vagy „Tertio,” amelynek tábornoka don Augustin Mexia, aki alatta a [következő] kapitányok és parancsnokok vannak, amint következik.

[...]

„Companias” avagy szabadcsapatok.

[...]

Don Juan de Guzman társasága vagy csapata, amelyet Kasztília népéből fognak hozni.

[...]

Katonák csapata vagy társasága, amely a kasztíliai vitorlásokon és hajókon érkezik.

[...]

Társaság vagy csapat, amelyik Portugáliából érkezik, Gasparis de Soffa és Antonij Pereyra parancsnoksága és felügyelete alatt.

[...]

„Companias Seltas.”

[...] Így tehát a számba vett 5 ezredben vagy „Terció”-ban és „Companias Seltas”-ban van 171 zászlóalj, amely kitesz 18973 katonát és még hozzá 300, hogy összehozzák a 19295 számot, amely meg lett állapítva az általános summában, amelyik a S. Martin vitorlással [foglalkozó részben olvasható].

Következnek a felügyelők, miniszterek és tisztek.

[...] Juan Ungaro, a számba vett ezred fizetőmestere [Szicíliaiból], [...], Francisco Lopez de Espino, a szicíliai hajók és ezred élésmestere.

Item igazságszolgáltatásért felelős tisztek.

[...] 4 jegyző és 1 börtönőr, továbbá 6-an, akik börtönörökként és más tiszteknek szolgálnak.

Nemesek és más szolgák a herceg udvaránál.

[...]

Következik a számvetése és summája a seregnek, amely a számba vett armadával érkezik.

Gyalogság 18937. Hajósok 8050. Önkéntesek saját költségükön 124. Velük lévő szolgák 455. Megbízottak 238. Az ő szolgáik 193. Tüzérséghez rendelték 157. A kórházból 85. Egyházi személyek minden rendből 180. Nemesek és a herceg udvari személyzete 22. Az ő szolgáik 50. „Veedor”⁷⁸ ezredes és flottamester 17. Az ő szolgáik 100. Justitia szolgálói 20. Így tehát a számba vett Armada röviden magába foglal 28687 [főt]. Ehhez van a háromárbócos hadigályákon és gályákon 2808 evezős.

Ellátás, élelmiszer és táplálék a számba vett hajókon.

Kétszersült kenyér 11000 mérő, amelyből minden személyre havonta számítva egy fél mért, ki lehet jönni belőle több mint 6 hónapra. Borból 14170 „pipe” vagy hordó áll rendelkezésre, amivel 6 hónapig ki lehet jönni. Szalonna 6500 mérő áll rendelkezésre, szintén 6 hónapra. Sajt 3433 mérő. Mindenféle szárított hal 8000 mérő. Rizs 5 mérő, amivel 6 hónapon keresztül ki lehet jönni. Bab és borsó 6320 „fanega” van készleten, ami 6 hónapra elég. Olaj 11398 „arroua,” elég meghatározott időre. Ecet készleten 23870 „arroba,” amivel a 6 hónap el van látva. Víz 11851 hordó vagy tartály.

Gondoskodni fognak a számba vett Armada számára sokféle más dologról is, hogy azokat magával vigye, mint például sok vizeshordóról vagy tartályról. Item tálak, kis tálak és ivóedények fából [...]. Mérőedének és mindenféle faedények a vízhez. Gyújtó, mécsesek és lámpák. Lemezek avagy lapok ólomból, vödörök és más tárgyak, megállítani, ha a víz vagy az ellenséges tüzérség a hajóknak némi kárt okozna.

Item zsákok nagy sokasága, borjúbőrből készítve, hogy a lőport abban elzárva tartsák, fáklyák vagy viharlámpák, viaszból készítve, más gyertyák fagygyúból a mécsesekben. [...] 5000 pár közönséges cipő, amit a spanyolok „Zapatos”-nak hívnak, és 11000 pár másfajta cipő, bőrtalpakkal és fent madzagokkal összekötve, amit a spanyolok „Alpargates”-nek neveznek.

A tüzérség minden tartozéka és a szükséges eszközök is a tengeren vannak, tehát minden olyasmivel fel vannak szerelve, amire szükség van hozzájuk [...] Szintén lesz mindenféle kötél [...] és vászonnemű [...] Készítettek zászlót is a király címerével, továbbá festményt Krisztusról és Miasszonyunkról.

De ahhoz, hogy a fent számba vett tüzérségi darabokat a szárazföldre lehessen vinni, nemcsak öszvéreket, hanem mindenféle felszerelést is vittek magukkal, úgymint kocsikat, szekereket [...]

[...]

Szintén vittek magukkal 7000 baltát és puskát, minden tartozékkal. 1000 muskéta. 10000 lándzsa. 1000 széles kard és alabárd, és ezen felül 6000 közepes méretű lándzsa avagy kopja.

[...]

Történt Lisszabonban, május 20-án, a Krisztus születése utáni 1588. évben. És spanyolból németre fordítottat Kölnben 1588. augusztus 6-án Michael Eytzinger Austriacum által.

⁷⁸ felügyelő vagy munkavezető

AD ANGLAM E T EIVS ASS ECLAS EVROPAE

Tu, que Romanas volusti spernere leges, / Hispano disces subdere colla iugo.⁷⁹

Nyomtatott Nürnbergben, Nicolaum Knorr által.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Kézírtatos források

HONYWOOD, ROBERT (1575 k.–1614): *Miscellany*. Folger Shakespeare Library, Manuscript V.a. 584. <https://collections.folger.edu/detail/honywood-robert-miscellany/df33689f-b198-4f43-be0b-0330217f82cc> Hozzáférés: 2021.07.01. 19:00.

WEINSBERG, HERMANN VON (1518–1597): *Die autobiographischen Aufzeichnungen Hermann Weinsbergs*. *Digitale Gesamtausgabe*. <http://www.weinsberg.uni-bonn.de/> Hozzáférés: 2021.07.01. 19:00.

Nyomtatott források

ANON. (1588): *A true discourse of the armie which the King of Spaine caused to bee assembled in the hauen of Lisbon, in the kingdome of Portugall, in the yeare 1588. against England...* London, John Wolfe. (STC 22999)

ANON. (1588): Certaine Advertisements out of Ireland, concerning the Losses and Distresses happened to the Spanish Navie upon the West coastes of Ireland. London, 1588. In Burghley, William Cecil: *Copie of a letter sent out of England to Don Bernardin Mendoza ambassadour in France for the King of Spaine declaring the state of England...* London, I. Vautrollier for Richard Field. (STC 15412)

ANON. (1588): *Die wonderlijcke groote Armade die zijne Mag:t den Coninck van Spaengien heeft toegerust op Enghelandt, met groot ghetal van volck, so wel te peerde als te voet, ende t'ghewelt van schepen ende galiassen ...* Ghent, Hans van Salenson.

ANON. (1588): *La felicissima armada Que el Rey Don Felipe Nuestro Senior Mandó Juntar en el Puerto de la Ciudad de Lisboa en el Reyno de Portugal*. Lisbon, Antonio Alvarez (impressor del Rey) for Pedro de Paz Salas.

⁷⁹ Angliához és európai követőikhez. Te, aki a római törvényeket akartad megvetni, / A spanyol által megtanulod nyakat járomba hajtani.

ANON. (1588): *Le vray discours de l'armée que le Roy Catholique Dom Philippe a fait assembler au port de la ville de Lisbonne ... en l'an 1588 contre l'armée Angloise ... Traduit de l'Espagnol en Francois ...* Paris, Guillaume Chaudière.

ANON. (1588): *Relación verdadera del Armada que el Rey Don Felipe nuestro señor mando juntar en el puerto de la ciudad de Lisboa en el Reyno de Portugal el ano de 1588.* Madrid, por la viuda de Alunzo Gómez, vendese en casa de Blas de Robles.

ANON. (1588): *Relatione vera dell'armata, la quale ... si congregò nel porto della città di Lisbona l'anno 1588. et incomincio ad uscire del sudetto porto à 29. di Maggio ...&si diede alla vela ... Tradotta di Spagnuolo in Italiano per F. P.* Roma, Vincenzo Accolti.

EYZINGER, MICHAEL VON (1588): *Warhaffte Relation vberschlag vnnd Jnhalt der Kriegsrüstung oder Armada so Philippus der König von Hispanien auff dem Meer bey Lisbona, der Hauptstadt des Königreichs Portugal zusammen hat lassen bringen...* Nürnberg, Nicholas Knorr. (VD16 ZV 13068)

GONZÁLEZ-ALLER HIERO, JOSÉ IGNACIO – DO DUENAS FONTÁN, MARCELINO – CALVAR GROSS, JORGE – DEL CAMPO MÉRIDA VALERDE, MARÍA (eds.) (2017): *La Batalla del Mar Océano. IV. Ejecución de la Empresa de Inglaterra de 1588. II. Corpus Documental.* Madrid, Ministerio de Defensa–Armada Espanola. https://bibliotecavirtual.defensa.gob.es/BVMDefensa/es/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1678 Hozzáférés: 2021.07.01. 19:00.

KNOX LAUGHTON, JOHN (ed.) (1894): *State Papers Relating to the Defeat of the Spanish Armada, Anno 1588.* II. London, Navy Records Society.

VERSTEGAN, RICHARD (1589): *The Copy of a Letter Lately Vvritten by a Spanishe Gentleman, to His Freind in England in Refutation of Sundry Calumnies...* Antwerpen. (STC 1038) <https://ota.bodleian.ox.ac.uk/repository/xmlui/bitstream/handle/20.500.12024/A00271/A00271.html?sequence=5&isAllowed=y> Hozzáférés: 2021.07.01. 19:00.

Szakirodalom

BARTON, ROMAN ALEXANDER – BÖCKLING, JULIA – LINK, SARAH – RÜGGEMEIER, ANNE (eds.) (2022): *Forms of List-making: Epistemic, Literary and Visual Enumeration.* London–New York, Palgrave Macmillan.

BELKNAP, ROBERT E. (2004): *The List: The Uses and Pleasures of Cataloguing.* New Haven–London, Yale University Press.

BOUZA ALVAREZ, FERNANDO J. (2001): *Corre manuscrito: una historia cultural del Siglo de Oro.* Madrid, Marcial Pons Historia.

BRAUDEL, FERNAND (1996): *A Földközi-tenger és a mediterrán világ II. Fülöp korában. II.* Budapest, Akadémiai Kiadó – Osiris Kiadó.

BROWN, MEAGHAN J. (2014): „The Hearts of All Sorts of People Were Enflamed:” Manipulating Readers of Spanish Armada News. *Book History* vol. 17. 94–116. <https://doi.org/10.1353/bh.2014.0010>

- BROWN, MEAGHAN J. (2016): The Fragmented Armada: The Transmission of an Armada News Pamphlet. *Papers of the Bibliographical Society of Canada* vol. 53. no. 1. 107–130. <https://doi.org/10.33137/pbsc.v53i1.21417>
- BURKE, PETER – BRIGGS, ASA (2004): *A média társadalomtörténete. Gutenbergtől az internetig.* Budapest, Napvilág Kiadó.
- COLE YOUNG, LIAM (2017): *List Cultures: Knowledge and Poetics from Mesopotamia to BuzzFeed.* Amsterdam, Amsterdam University Press.
- DELBOURGO, JAMES – MÜLLER-WILLE, STAFFAN (2012): Introduction. *Isis* vol. 103. no. 4. Special Issue: *Focus: Listmania.* 710–715. <https://doi.org/10.1086/669045>
- DOLEŽALOVÁ, LUCIE (ed.) (2009): *The Charm of a List: From the Sumerians to Computerised Data Processing.* Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing.
- ECO, UMBERTO (2009): *A lista mánora.* Budapest, Európa Könyvkiadó.
- GAGNÉ, JOHN (2014): Counting the Dead: Traditions of Enumeration and the Italian Wars. *Renaissance Quarterly* vol. 67. no. 3. 791–840. <https://doi.org/10.1086/678775>
- GLETE, JAN (2000): *Warfare at Sea, 1500–1650: Maritime Conflicts and the Transformation of Europe.* London–New York, Routledge.
- GLETE, JAN (2002): *War and the State in Early Modern Europe: Spain, the Dutch Republic and Sweden as Fiscal-military States, 1500–1660.* London – New York, Routledge.
- GRAFTON, ANTHONY – MOST, GLENN W. – SETTIS, SALVATORE (eds.) (2010): *The Classical Tradition.* Cambridge, MA.–London, Harvard University Press.
- HANSON, NEIL (2005): *The Confident Hope of a Miracle: The True History of the Spanish Armada.* New York, Vintage Books.
- HILLGARTH, JOCELYN NIGEL (2000): *The Mirror of Spain, 1500–1700: The Formation of a Myth.* Ann Arbor, University of Michigan Press.
- HOWARTH, DAVID (1984): *Az Armada pusztulása.* Budapest, Kossuth Könyvkiadó.
- ILLIK PÉTER (2017): *A spanyol Armada pusztulása (1588). Historiográfia, identitás, recepció.* Budapest, Unicus Műhely.
- JEAY, MADELEINE (2006): *Le commerce des mots: l'usage des listes dans la littérature médiévale (XIIIe – XVe siècles).* Genève, Droz.
- JENSEN, LAMAR (1988): The Spanish Armada: The Worst-Kept Secret in Europe. *The Sixteenth Century Journal* vol. 19. no. 4. 621–641. <https://doi.org/10.2307/2540990>
- JOHNSON, CHRISTOPHER D. (2012): N+2, or a Late Renaissance Poetics of Enumeration. *MLN* vol. 127. no. 5. 1096–1143.
- LAEMMLE, REBECCA – SCHEIDEGGER, CÉDRIC – WESSELMANN, KATHARINA (eds.) (2021): *Lists and Catalogues in Ancient Literature and Beyond: Towards a Poetics of Enumeration.* Berlin, Walter de Gruyter.
- MAINBERGER, SABINE (2011): *Die Kunst des Aufzählens: Elemente zu einer Poetik des Enumerativen.* Berlin, Walter de Gruyter.

- MARTIN, COLIN – PARKER, GEOFFREY (1999): *The Spanish Armada. Revised Edition*. Manchester–New York, Manchester University Press.
- MATTINGLY, GARRETT (1959): *The Defeat of the Spanish Armada*. London, Jonathan Cape.
- NIETO ORRIOLS, DANIEL (2013): La tradición Homérica en la Araucana de Alonso de Ercilla: Algunas referencias en torno al catálogo de guerreros. *Revista de Humanidades* vol. 27. no. 1. 199–215. http://repositorio.unab.cl/xmlui/bitstream/handle/ria/7076/Nieto_La_tradicion_homerica.pdf?sequence=1&isAllowed=y Hozzáférés: 2021.07.01. 19:00.
- O'DONNELL, H. (1990): The Requirements of the Duke of Parma for the Conquest of England. In Gallagher, Patrick – Cruickshank, Don William (eds.): *God's Obvious Design. Spanish Armada Symposium, Sligo 1988*. London, Tamesis Books Ltd. 85–100.
- PARKER, GEOFFREY (1976): The „Military Revolution,” 1560–1660 – A Myth? *The Journal of Modern History* vol. 48. no. 2. 195–214. <https://doi.org/10.1086/241429>
- POOVEY, MARY (1998): *A History of the Modern Fact: Problems of Knowledge in the Sciences of Wealth and Society*. Chicago–London, University of Chicago Press.
- RODRÍGUEZ-SALGADO, M. J. (ed.) (1988): *Armada 1588–1988. An International Exhibition to Commemorate the Spanish Armada. The Official Catalogue*. London, Penguin Books – National Maritime Museum.
- SLACK, PAUL (2004): Government and Information in Seventeenth-Century England. *Past and Present* vol. 184. 33–68. <https://doi.org/10.1093/past/184.1.33>
- THOMPSON, I. A. A. (1967): The Armada and Administrative Reform: The Spanish Council of War in the Reign of Philip II. *The English Historical Review* vol. 82. no. 325. 698–725. <https://doi.org/10.1093/ehr/LXXXII.CCCXXV.698>
- THOMPSON, I. A. A. (1969): The Appointment of the Duke of Medina Sidonia to the Command of the Spanish Armada. *The Historical Journal* vol. 12. no. 2. 197–216. <https://doi.org/10.1017/S0018246X0000426X>
- VON CONTZEN, EVA (2016): The Limits of Narration: Lists and Literary History. *Style* vol. 50. no. 3. 241–260. <https://doi.org/10.5325/style.50.3.0241>
- WHITEHEAD, BERTRAND T. (1994): *Braggs and Boasts: Propaganda in the Year of the Armada*. Stroud, Sutton, 1994.
- WHITING, ROGER (2007): *A spanyol Armada*. Debrecen, Hajja és Fiai.